

Any acadèmic	2016-17
Assignatura	10312 - El Viatger davant el Patrimoni.L'Acostament a les Balears des de ...
Grup	Grup 1, 1S
Guia docent	C
Idioma	Català

Identificació de l'assignatura

Assignatura	10312 - El Viatger davant el Patrimoni.L'Acostament a les Balears des de ...
Crèdits	1,2 de presencials (30 hores) 3,8 de no presencials (95 hores) 5 de totals (125 hores).
Grup	Grup 1, 1S (Campus Extens)
Període d'impartició	Primer semestre
Idioma d'impartició	Català

Professors

Professor/a	Horari d'atenció als alumnes					
	Hora d'inici	Hora de fi	Dia	Data d'inici	Data de fi	Despatx
Francisca Lladó Pol francisca.llado@uib.es	15:00	16:00	Dijous	01/09/2016	23/01/2017	AD 03
	17:00	18:00	Dimarts	24/01/2017	31/05/2017	AD 03
	11:00	12:00	Dimarts	01/06/2017	14/07/2017	AD 03

Contextualització

La finalitat d'aquesta assignatura és la d'oferir a l'alumne la descoberta internacional de les Balears a través de la presència de viatgers a les Balears i les seves produccions derivades.

Per una banda es donarà una importància rellevant als llibres de viatges, considerant que la literatura de viatges és la productora per antonomàsia d'uns mecanismes de percepció que ens permeten mirar les illes no únicament des del punt de vista de la paraula escrita, sinó també de la il·lustració, la fotografia i les arts plàstiques en general.

Partint d'aquesta premissa no ens ha de resultar estrany que els actuals estudis sobre viatges tinguin un caràcter absolutament pluridisciplinar pel que fa a les reflexions sistemàtiques sobre el viatge i les imatges que d'aquest s'en deriven.

Els llibres de viatges, per tant, són una font imprescindible per a l'estudi del patrimoni, sense oblidar la producció dels anomenats artistes viatgers, els quals a través de la pintura han deixat una important constància del patrimoni.

Requisits

Any acadèmic	2016-17
Assignatura	10312 - El Viatger davant el Patrimoni.L'Acostament a les Balears des de ...
Grup	Grup 1, 1S
Guia docent	C
Idioma	Català

Recomanables

Interés per la literatura de viatges.

Competències

L'assignatura té el propòsit de contribuir a l'adquisició de les competències que s'indiquen a continuació, les quals formen part del conjunt de competències establertes al Màster en Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió.

Específiques

- * CE. 1. Coneixement especialitzat dels viatgers més significatius al seu pas per les Illes Balears. CE. 2. Coneixements especialitzats de les obres literàries, imatges plàstiques i altres documents aportats pels viatgers arribats a les Illes. CE. 3. Capacitat de recrear la imatge de les Illes Balears des de la visió del viatger. CE. 4. Habilitat per classificar les diverses fonts deixades pels viatgers. CE. 5. Habilitat per manejar documentació gràfica i literària..

Genèriques

- * G1. Compromís de tutela i respecte de la cultura i de les seves manifestacions materials. G2. Capacitat d'analitzar, relacionar, interpretar i sintetitzar informació. G3. Capacitat d'aplicar el coneixement teòric a la pràctica. G4. Habilitat per transmetre els coneixements adquirits. G5. Habilitat per gestionar la informació de fonts molt diverses..

Bàsiques

- * Podeu consultar les competències bàsiques que l'estudiant ha d'haver assolit en acabar el màster a l'adreça següent: http://estudis.uib.cat/master/comp_basiques/

Continguts

A partir de les competències anteriorment esmentades, es passen a desenvolupar els bloc i temes que seran estudiats per l'alumne.

Continguts temàtics

- BLOC 1. Introducció a la matèria
 - 1- El viatge com a generador del gust estètic
 - 2- El viatge romàntic
 - 3- Baudelaire i la teoria del viatge.
 - 4- El trànsit al segle XX i la passió del Sud.

- BLOC 2. Identificació dels llibres de viatges
 - 1- Els viatges dels il.lustrats
 - 2- L'aflluència de viatges entre 1830 i 1875.
 - 3- Fi de segle i nou concepte de viatge
 - 4- El segle XX : del viatger al turista

Any acadèmic	2016-17
Assignatura	10312 - El Viatger davant el Patrimoni.L'Acostament a les Balears des de ...
Grup	Grup 1, 1S
Guia docent	C
Idioma	Català

BLOC 3. Els pintors viatgers a Mallorca

- 1- Els pintors catalans: Meifren, Mir i Rusiñol.
- 2- Anglada Camarasa i els deixebles argentins
- 3- Els germans Borges i l'entrada de l'avantguarda.
- 4- L'Hotel Formentor: cenacle d'artistes i literats.

Metodologia docent

En aquest punt es presenten les activitats de treball presencial i no presencial previstes per a l'assignatura amb la finalitat de poder desenvolupar i avaluar les competències esmentades a altres apartats de la guia docent.

Amb la finalitat d'afavorir l'autonomia i el treball de l'alumne, l'assignatura comptarà amb el suport de Campus Extens on s'inclourà el calendari d'entrega de treballs, bibliografia i altres documents d'interès.

Activitats de treball presencial

Modalitat	Nom	Tip. agr.	Descripció	Hores
Classes teòriques	Classes magistrals	Grup gran (G)	Mitjançant el mètode expositiu, la professora establirà els grans fonaments teòrics de l'assignatura, els quals aniran acompanyats d'un power point amb imatges estretes o relacionades amb els viatges. Igualment, les classes es complementaran amb la lectura de fragments de llibres rellevants.	16
Classes pràctiques	Lectures de llibres de viatges o articles relacionats amb el tema	Grup gran (G)	Els alumnes hauran de llegir una sèrie de lectures indicades prèviament i entregar un resum. A classe s'obrirà un debat iniciat per un alumne que prèviament s'hagi assignat com a coordinador.	4
Tutories ECTS	Seguiment del projecte	Grup petit (P)	A principi de curs l'alumne triarà un tema sobre el qual treballar. Una vegada tengui el vist-i-plau, la professora seguirà tot el procés de desenvolupament de la recerca, marcant unes dates específiques per analitzar l'evolució del treball.	6
Avaluació	Presentació de treballs	Grup gran (G)	Seguint les orientacions de la professora i de la bibliografia recomanada, l'alumne haurà d'exposar un treball sobre el qual hagin fet una recerca vinculada als llibres de viatges i la seva relació amb el patrimoni, o qualsevol altre mena de fonts, com ara arxius de titularitat pública o privada. L'exposició haurà d'anar acompanyada de material complementari i presentat a través d'un power-point.	4

A començament del semestre hi haurà a disposició dels estudiants el cronograma de l'assignatura a través de la plataforma UIBdigital. Aquest cronograma inclourà almenys les dates en què es faran les proves d'avaluació contínua i les dates de lliurament dels treballs. A més, el professor o la professora informará els estudiants si el pla de treball de l'assignatura es durà a terme a través del cronograma o per una altra via, inclosa la plataforma Campus Extens.

Any acadèmic	2016-17
Assignatura	10312 - El Viatger davant el Patrimoni.L'Acostament a les Balears des de ...
Grup	Grup 1, 1S
Guia docent	C
Idioma	Català

Activitats de treball no presencial

Modalitat	Nom	Descripció	Hores
Estudi i treball autònom individual de textos	Preparació del comentari	Es farà una lectura acurada d'un text i presentar un resum.	35
Estudi i treball autònom individual o en grup	Realització d'un treball de recerca	A partir de l'elecció d'un tema vinculat als viatgers a Balears, els alumnes hauran de fer un treball de recerca. En el cas que triïn llibres de viatges, es recomana especialment que la lectura sigui a partir de primeres edicions i en la llengua original.	60

Riscs específics i mesures de protecció

Les activitats d'aprenentatge d'aquesta assignatura no comporten riscos específics per a la seguretat i salut dels alumnes i, per tant, no cal adoptar mesures de protecció especials.

Avaluació de l'aprenentatge dels estudiants

Lectures de llibres de viatges o articles relacionats amb el tema

Modalitat	Classes pràctiques
Tècnica	Informes o memòries de pràctiques (recuperable)
Descripció	Els alumnes hauran de llegir una sèrie de lectures indicades prèviament i entregar un resum. A classe s'obrirà un debat iniciat per un alumne que prèviament s'hagi assignat com a coordinador.
Criteris d'avaluació	Es tindrà en compte la claredat expositiva i l'ús del vocabulari adequat. L'alumne que actuï com a coordinador haurà de saber organitzar el debat i extreure les conclusions.

Percentatge de la qualificació final: 30% amb qualificació mínima 5

Seguiment del projecte

Modalitat	Tutories ECTS
Tècnica	Tècniques d'observació (recuperable)
Descripció	A principi de curs l'alumne triarà un tema sobre el qual treballar. Una vegada tenguí el vist-i-plau, la professora seguirà tot el procés de desenvolupament de la recerca, marcant unes dates específiques per analitzar l'evolució del treball.
Criteris d'avaluació	Presentació d'un guió inicial comentat que s'anirà seguint durant el procés de recerca.

Percentatge de la qualificació final: 20% amb qualificació mínima 5

Presentació de treballs

Modalitat	Avaluació
Tècnica	Treballs i projectes (recuperable)
Descripció	Seguint les orientacions de la professora i de la bibliografia recomanada, l'alumne haurà d'exposar un treball sobre el qual hagin fet una recerca vinculada als llibres de viatges i la seva relació amb el patrimoni,

Any acadèmic	2016-17
Assignatura	10312 - El Viatger davant el Patrimoni.L'Acostament a les Balears des de ...
Grup	Grup I, IS
Guia docent	C
Idioma	Català

o qualsevol altre mena de fonts, com ara arxius de titularitat pública o privada. L'exposició haurà d'anar acompanyada de material complementari i presentat a través d'un power-point.

Criteris d'avaluació Originalitat a l'hora de triar el tema, rigurositat acadèmica, capacitat de síntesi i claredat a l'hora d'exposar en públic.

Percentatge de la qualificació final: 50% amb qualificació mínima 5

Recursos, bibliografia i documentació complementària

Bibliografia bàsica

FULLANA, Pere (editor), *Cartes mallorquines de G.M. de Jovellanos*, Palma, Ajuntament de Palma, 2010.

LUCENA, M. y PIMENTEL, J. (eds.), *Diez estudios sobre literatura de viajes*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones científicas, 2006.

MORAGUES, Nicolás, *La vuelta a Palma en 80 imágenes*, Ediciones Paganel, 2014.

PERELLÓ, S., *Els darrers de l'illa. Literatura de viatges i les Illes Balears*, Palma, Lleonard Muntaner, 2014.

RIERA, C (coord.) *La mirada forana. Les Illes Balears vistes ples viatgers*, Palma de Mallorca, Govern de les Illes Balears, 2011.

Bibliografia complementària

Bibliografia bàsica sobre literatura de viatges:

ARIÑO COLÁS, José María, *Recuerdos y bellezas de España. Ideología y estética*, Zaragoza, Institución "Fernando el Católico", 2007.

BELTRAN, L.; DUQUE GARCÍA, I. (coords.) *Palabras de viaje. Estética y hermenéutica del viaje*, Bellcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la, 2007.

CASANOVAS, J. i QUÍLEZ, F. (Coord.), *El viatge a Espanya d'Alexandre de Laborde*, catàleg de l'exposició, Barcelona, MNAC, 2006.

CLIFFORD, J., *Travelling Theories, Routes, Travel and Translation*, Cambridge, Harvard University Press, 1997.

COLOMBIA, B., *Viaje intelectual. Migraciones y desplazamientos en América Latina (1880-1915)*, Rosario, Beatriz Viterbo editora, 2004.

CUNQUEIRO, Álvaro, *Viajes imaginarios y reales*, Barcelona, Tusquets, 1986.

de DIEGO, E., *Rincones de postales. Turismo y hospitalidad*, Madrid, Cuadernos Arte Cátedra, 2014.

FOMBONA, Jacinto, *La Europa necesaria. Textos de viaje de la época modernista*, Rosario, Beatriz Viterbo editora, 2005.

LUCENA, M. y PIMENTEL, J. (eds.), *Diez estudios sobre literatura de viajes*, Madrid, Consejo Superior de investigaciones científicas, 2008.

MAGRIS, Claudio, *L'infinito viaggiare*, Milà, Mondadori, 2005.

MARIÑO, Francisco Manuel; OLIVA HERRER, María de la O (coord.), *El viaje en la literatura occidental*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2004.

MONTELEONE, Jorge, *El relato del viaje. De Sarmiento a Umberto Eco*, Buenos Aires, editorial El Ateneo, 1999.

PERIS SÁNCHEZ, D. y ALMARCHA, E., *La ciudad y su imagen*, Colegio Oficial de Arquitectos de Castilla-La Mancha, 2009.

RIDON, J. X., *Le voyage en son miroir*, París, Kimé, 2002.

Bibliografia d'ampliació:

ALZAGA RUIZ, A., "El viaje a Mallorca en el siglo XIX: la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos", en *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie VII, Hª del Arte, t. 18-19, UNED, Madrid, 2005-2006, pp. 163-193.

Any acadèmic	2016-17
Assignatura	10312 - El Viatger davant el Patrimoni.L'Acostament a les Balears des de ...
Grup	Grup I, 1S
Guia docent	C
Idioma	Català

BES HOGHTON, I., "La sociedad nallorquina en los relatos de los viajeros franceses (1800-1850), en BES (ed.), *Illes Balears i França: traces i intercanvis 1730-1980*, Binissalem, Casa Museu Llorenç Villalonga, 2008, pp. 99- 116.

FIOL GUISCAFRÈ, J. M., *De Balearibus. Bibliografia de viatges per les Balears i Pitiüses fins al 1900*, Palma, Miquel Font editor, 1990.

FIOL GUISCAFRÈ, J. M., *Descobrint la Mediterrània: viatgers anglesos per les illes Balears i Pitiüses al segle XIX*, Palma, Miquel Font editor, 1992.

GARCIA BONET, G., *Mallorca vista pels viatgers alemanys*, Palma, Miquel Font, 2004.

GARCÍA MERCADAL, J., *V iajes de extranjeros por España y Portugal*, Salamanca, Junta de Castilla y León, 1999.

LLADÓ POL, F., «La visión del otro: Mallorca vista por los extranjeros a principios del siglo XX», a *Actas del Congrés International Environnement et l'identité en Méditerranée*, Corte, 2002, pàg. 275-283.

LLADÓ POL, F., *L'Hotel Formentor d'Adan Diehl. Arquitectura, cultura i paisatge a l'entorn llatinoamericà dels anys trenta*, Palma de Mallorca, ARCA núm. 16, 2004.

LLADÓ POL, F., *Pintores argentinos en Mallorca*, Palma de Mallorca, Leonard Muntaner editor, 2006.

LLADÓ POL, F., "Souvenirs de Mallorca: La visión de los pintores viajeros", en BES, I. Ed.) *Illes Balears i França: Traces i intercanvis 1730-1980*, Binissalem, Casa Museu Llorenç Villalonga, 2008, pp. 117-134.

MARCH, J., *El archiduque: biografía ilustrada de un príncipe nómada*, Palma, Olañeta, 1992.

ORTEGA, Elena, *François Arago y Mallorca*, Palma, Miquel Font, 1999.

PARDO, A., *La visión del arte español en los viajeros franceses del siglo XIX*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 1999.

TRENC, Eliseo (ed.), *Au bout du voyage, l'île: Mythe et réalité*, Presses Universitaires de Reims, Reims, 2001.

TUGORES, Francesca, *La descoberta del patrimoni. Viatgers decimonònics i patrimoni historicoartístic a Mallorca*, Palma de Mallorca, L'Hiperbòlic Edicions, 2008.

RIPOLL, L., *Viaje a Mallorca por Charles Davillier y Gustavo Doré*, Palma, Panorama Balear, 1951.

SANTA, A. "Las Islas Baleares en el universo de Jules Verne: Hector Serdovac y Clovis Dardentor, en BES, I. (ed.) *Illes Balears i França: traces i intercanvis 1730-1980*, Binissalem, Casa Museu Llorenç Villalonga, 2008, pp. 87- 98.

SEGUÍ LLINÀS, M., *El descubrimiento de las islas olvidadas. Las Baleares y Córcega vistas por los viajeros del siglo XIX*, Palma, Alpha 3, 1992.

SEGUÍ LLINÀS, M., «Bibliografía sobre los libros de viajes a las Baleares en el siglo XIX», a *Revista de Geografía*, Universidad de Barcelona XXVI, 1996.

VILLALONGA, P. de, «Los libros de viaje y la ilustración litográfica como medio difusor del romanticismo en Mallorca», a *BSAL*, 45, pàg. 343-356.

Altres recursos

ASHAUER, H.; HOLLISTER, J. S., *Ostpyrenaen und Balearen*, Berlín, Weidmann, 1934.

BIDWELL, C. T., *The Balearic Islands*, Londres, Sampson Low, Warton, Searle and Rivington, 1875 (Palma, Leonard Muntaner, 1997).

BYNE, A.; STAPLEY, M. (1928), *Casas y jardines en Mallorca*, Palma, Olañeta, 1999.

CABANYES, J.A., *Notas y observaciones hechas en mi viaje y estancia en Mallorca*, Barcelona, Portic, 1970.

CAMBESSEDES, J., "Excursions dans les Baléares", en *Nouvelles annales des voyages*, París, 1826.

CARR, J., *Descriptive Travels in the Southern and Eastern Parts of Spain and the Balearic Isles*, in the year 1809, London, Sheewood, Healy and Jones, 1811.

CARTAILHAC, E., *Monuments primitifs des Illes Baléares*, Tolosa, Librairie Edouard Privat, 1892.

CHAMBERLIN, F., Chamberlin's. *Guide to Majorque*, Barcelona, Oficial publication of the Fomento of Turismo of Palma, Majorca, Editorial Augusta, 1925.

CHOUSSAT, Hélène, *Souvenirs Hélène Choussat 1810-1896*, Palma Institut d'Estudis Baleàrics, 2010.

CHRISTIANSEN, F., *Die spanische Riviera und Mallorca*, Leipzig, 1937.

Any acadèmic	2016-17
Assignatura	10312 - El Viatger davant el Patrimoni.L'Acostament a les Balears des de ...
Grup	Grup 1, 1S
Guia docent	C
Idioma	Català

- CODET, Louis, «Images de Majorque», Extrait du *Bulletin Trimestrel de la Section du Canigou du Club Alpin Français*, 1912.
- CODET, Louis, *Images de Majorque*, París, 1925.
- CONTE, E., *Espagne et Provence. Impressions*, París, Calmann, Lévy.
- CORTADA, J., *Viaje a la isla de Mallorca en el estío de 1845*, Barcelona, Brusi, 1845.
- DARÍO, Rubén (1906-1907), *La isla de Oro. El Oro de Mallorca*, Palma de Mallorca, Olañeta, 2001.
- DAVILLIER, J. C., *Un printemps aux îles Baléares*, París, Duboisson et Cie., 1859.
- DAVILLIER, J. C., «Voyage en Espagne par MM Gustave Doré», a *Le Tour du Monde*, París, Hachette et Cie., 1862-1873.
- DEMBOWSKI, C., *Dos años en España y Portugal durante la guerra civil, 1838-40*, Madrid, Espasa-Calpe, 1933.
- DEMBOWSKI, C., *Viaje a Mallorca*, Palma, Clumba, 1953.
- DERVENN, C., *Les Baléares*, París, Henry Bassuyan et Cie., 1933.
- DODD, W., *Three Weeks in Majorca*, Londres, Chapman and Hall, 1863.
- DURYEA, N. L., *Mallorca the magnificent*, Nova York, Londres, The Century Co., 1927 (Mallorca, 1932).
- D'ESTE, M., *With a camera in Majorca*, London, Putnam, 1907.
- D'ESTE, M., *Mallorca amb una càmera. Viatge per Mallorca, Menorca i Eivissa la primavera de 1906*, Palma, ed. Jaume Buada, 2014.
- EDUARDES, C., «The Balearic Islands. Illustrated by Edward T. Compton», a *The picturesque Mediterranean, its cities, shores and islands*, Londres, Cassel & Copmpany Ltd., 1889-1891.
- FAYOL, A., *Baleares, îles hereuses*. Preface de M. Abel Bonnard de l'Academie Française, París, Les Ecrivains Associés ed., 1933.
- FLITCH, J. E. C., *Mediterranean moods. Footnotes of travel in the islands of Mallorca, Menorca, Ibiza and Sardinia*, Londres, 1932.
- FURIÓ, A., *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*, Palma, Pedro Gelabert, 1840.
- GARCÍA GUARDIOLA, C., *Mallorquinas*, Barcelona, Talleres Gráficos Hostench, 1929.
- GEORGES, B., «Majorque et Montserrat», a *Annuaire du club Alpin français*, 18ème année, París (1892).
- GRASSET DE SAINT SAVEUR, A., *Voyage dans les Baléares et Pithiuses; fait dans les années 1802, 1803, 1804 et 1805*, París, l'Haia, Leopold Collin, 1807.
- GUARDIA, J.M., «Une excursion aux Îles Baléares», en *Révue des deux Mondes*, 15 setembre, París, 1885, pp. 426-454.
- GÜIRALDES, Ricardo (1922), *Notas para un libro mallorquín*, estudi crític a càrrec de Francisca Lladó, Pollença, El Gall, 2007.
- HASBURG LORENA, L. S. (1888), *Las Baleares. Descritas por la palabra y el dibujo*, Palma, Olañeta, 1984.
- HARRASOWSKY, M. de, «Les Baléares», a *Revue de Géographie*, 34, 22ème année, 1890.
- LABORDE, A. L. J. de, *Viatge pintoresc i històric: el país valencià i les illes Balears*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1975.
- LACROIX, Joseph, *Iles Baléares et Pityuses*, París, Finkmin Didot Frères editeurs, 1850.
- LAURENS, J. B. (1840), *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, Palma de Mallorca, Olañeta, 2006.
- LECLERCQ, Jules, *Voyage a l'île Majorque*, París, Librairie Plo, 1912.
- LINDEMANM, C.F.H., *Descripció geogràfica i estadística de l'illa de Menorca*, Maó, Institut Menorquí d'Estudis, 2002.
- MEDEL, R., *Manual del viajero*, Palma, I. Balears, Imp. Gelabert, 1849.
- MIOMANDRE, Francis de, *Mallorca*, Grenoble, Arthaud, 1935.
- NENTWICH, M., «Mallorca. Die Insel, auf der einst niemand Gold oder Silber besitzen dürfte», a *Welt und Wissen*, XXV, 1936.
- PAGENSTECHER, H.A. (1849), *La Isla de Mallorca. Reseña de un viaje*, Palma, Imprenta Guasp, 1867 (hi ha una edició d'Olañeta de 1989).

Any acadèmic	2016-17
Assignatura	10312 - El Viatger davant el Patrimoni.L'Acostament a les Balears des de ...
Grup	Grup 1, 1S
Guia docent	C
Idioma	Català

PIFERRER, P., *Recuerdos y bellezas de España. Obra destinada a dar a conocer sus monumentos, antigüedades y vistas pintorescas, en láminas dibujadas del natural y litografías* por F.J. Parcerisa, J. Verdaguer, 1842.

RICCARDI, R., *Viaggio a Maiorca*, Roma, R. Società Geografica Italiana, 1931.

RUSIÑOL, Santiago, *L'illa de la calma*, Barcelona, 1922.

RUSIÑOL, Santiago, *Des de les Illes*, Palma-Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

SAND, George (1840), *Un hivern a Mallorca*, Palma de Mallorca, Proa, 2004.

STUART BOYD, M. *The Fortunate Islands. Life and Travel in Majorca, Minorca and Iviza*, Londres, Methuen & Co., 1911.

STUART BOYD, M. *Les Illes Venturoses*, Palma, Documenta Balear, 2008.

VUILLIER, Gaston, *Les Îles oubliées. Les Baléares. La Corse et la Sardaigne. Impresions d'un voyage*, illustrées par l'auteur, París, Hachette et Cie., 1893.

VUILLIER, Gaston (1893), *Les illes oblidades. Viatge a les Balears*, Palma de Mallorca, Moll, 1973.

WAXMAN, Percy, *What price Mallorca, with a glance at Menorca, Ibiza, Formentera and Cabrera*, New York, Farrar and Rinehart, 1933.

WEST, Gordon, *Un paseo por Mallorca*, Palma, Olañeta, 1996

WOOD, C. W. (1888), *Cartas desde Mallorca*, Palma, Olañeta, 2007.

